ÂŞIK SÜMMANÎ HAKKINDA YAZILAN SON KİTAP ÜZERİNE BAZI DİKKATLER*

Dr. Metin ÖZARSLAN

1998 yaz aylarında alan araştırması ve gözlem için gittiğimiz Gülhane Parkı Âşıklar Çadırı'nda, Erzurumlu âşıklar ve hemşerilerimizle oturup sohbet ederken, elden satılmakta olan bir kitabı temin etmiştik. Bu yazının konusu, işte bu kitap marifetiyle genelde halkbilimine, özelde âşık edebiyatına yapılan bilimsel katkılar hakkındadır[1].

Narmanlı Âşık Sümmanî'nin hayatı ve, ya eserlerine ya da şiirlerine hasredilmiş olan bahsekonu kitap, Abdülkadir Erkal tarafından ya hazırlanmış ya da yazılmıştır. Çünkü kitabın adı, ön kapakta "Narmanlı Âşık Sümmani Hayatı ve Eserleri" şeklinde, birinci ve üçüncü sayafalarda ise "Narmanlı Âşık Sümmani Hayatı ve Şiirleri" şeklindedir. Ayrıca kitabı hazırlayanın ismi kapakta ve ikinci sayfada "Hazırlayan" ibaresi ile yazılmışken, üçüncü sayfada bu ibare yoktur. Daha başlangıçta göze çarpan bu dikkatsizliklerden kitabın ismi ve yazarının durumu şüphe arz etmektedir. Bir başka ifadeyle, kitapta Sümmanî'nin hayatı ve eserlerinin mi, yoksa şiirlerinin mi ele alındığı, okuyucunun ferasetine bırakılmıştır. Yazarın isminin yazımı da kitabın isminden farklı değildir. Kitaba bakan dikkatli bir okuyucunun Abdülkadir Erkal'ın editör mü, müellif mi olduğunu anlamak için şahsî tahminini kullanması lâzımdır. Bu türden fizikî hataları kitabın hemen her bölümünde görmek mümkündür. Yeri geldiğinde bunlara temas edilecektir. Bu arada hepimizin baş belâsı olan ve bir çoğumuza "bilgisayar icad oldu düzen bozuldu" dedirten dizgi hatalarına dokunmak bile istemediğimizi belirtelim.

Son Sümmanî kitabının iyi niyetle yazıldığı veya hazırlandığı arka kapakta yer alan şu satırlardan -cümle düşüklüğüne rağmen- anlaşılmaktadır:

> "Yüreğindeki sevgi ile kendine gurbeti sıla bilen; aşk derdinin dermanı için iki seçenek olan tahammül ya da seferden, seferi tercih edip diyar diyar gezen; içindeki aşk alevini gittiği yerlere de yayan; bir yudum sevgi, bir yudum duygu dağıtan Sümmani'nin yüreğinden çıkan sevda ve hasret duyguları birkaç damla da bu kitabın sayfaları arasına damladı... /..." (Erkal 1998).

İşte böylesine halisane ifadelerle yayınlanan kitabın muhtevası şu şekilde tertip edilmiştir: Önsöz (s. 9-10), Giriş (11-17), **Sümmani'nin Hayatı** [genel başlığı altında] Gerçek Hayatı[2] (s.19), Efsanevi Hayatı[3] (s. 22-47), **Sümmani'den Hatıralar** (s. 49-53), **Şiirlerinin İncelenmesi**[4] (s. 54-58), **Sümmani'nin Şiirlerinde Kullandığı Atasözü ve Deyimler**[5] .(s. 59-63), **Sümmani'nin Karşılaşmaları**[6] (s. 76-143), **Metinler**[7] [genel başlığı altında], Koşmalar (s. 144-273), Semailer (s. 274-304), Musammatlar (305-307), Müstezatlar (s. 308-309), Gazeller (s. 310-316), Divaniler (s. 317-324), Destanlar (s. 325-367), **Sümmani'nin Şiirlerine Nazireler** (368-373), **Bibliyografya** (s. 374-376).

"Hayatı" bölümünün "Gerçek Hayatı" kısmında, Sümmanî hakkında yapılan çalışmalardan hareketle âşığın do-

ğum tarihi -cümle düşüklüğü ne rağmen- tashih (!) edilmiştir:

"Sümmani hakkında yapılan ilk çalışmalar olan Nesib Yağmurdereli, Haşim Nezihi Okay ve Mehmet Kardeş Sümmani'nin doğum tarihini 1862 olarak verirler..." (Erkal 1998a: 19).

Yukarıdaki alıntıda sıralanan bu çalışmaların kronolojik sıralaması Okay (1934), Yağmurdereli (1939) ve Kardeş (1963) şeklinde olmalıdır. Ayrıca Yağmurdereli âşığın doğum tarihini 1862 değil, 1861 olarak vermektedir (Yağmurdereli 1939: 23). Kaldı ki âşığın doğum tarihi çok daha önceden Murat Uraz tarafından 1862 şeklinde zaten verilmiştir (Uraz 1933: 99).

Sümmanî'nin doğum tarihini tashih eden satırları okumaya devam edelim:

"... Sümmani'nin doğum tarihini 1862 olarak gösteren araştırmacılar oldukça çoktur. Saim Sakaoğlu, Refik Ahmet Sevengil, S. K. Karaalioğlu, Behçet Necatigil gün ve ay dahi belirterek 5 Şubat 1860 der. Bunun yanında 1862 yılını kullananlar da; Pertev Naili Boratav, doğum tarihini 1860 olarak doğru ancak ölüm tarihini de yanılarak 1912 tarihini vermiştir. Ahmet Kabaklı ve Fethi Gözler de yine 1862 tarihini vermişlerdir" (Erkal 1998a: 19-20).

Yukarıdaki alıntıdan âşığın 1860 tarihinde mi yoksa 1862 tarihinde mi doğduğu ve isimleri sayılan araştırıcılardan hangilerinin 1860 tarihini, hangilerinin 1862 tarihini kullandıklarını anlamak mümkün değildir. Bu alıntıdan anlaşılanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Sakaoğlu (1989), Sevengil (1967), Karaalioğlu (1967), Kabaklı (1990) ve Gözler (1981) 1862 tarihini kullanırlar.
2- Bu arada 1862 tarihini kullanmasına rağmen Necatigil (1967) 5 Şubat 1860 der.
3- Boratav (1943) ise 1860 tarihini doğru (!) verir, ancak ölüm tarihinde yanılır.

Dikkat edilirse bu çalışmalarda da kronolojik bir sıralama bulunmamaktadır. Üstelik bu eserlerin tamamı ya antoloji ya da edebiyat tarihi niteliklidir. Bu eserlerde kullanılan bilgiler de önceki çalışmalardan alınmıştır. Sümmanî'nin doğum tarihi hakkında verilecek malumat ve yapılacak tartışma bu eserler değil, daha önceki çalışmalar etrafında olmalıdır. Çünkü bu eserler herhangi bir şahsiyet üzerinde özel olarak bilgi vermekten ziyade genel bilgiler ihtiva eden eserler olup, sonraki yıllarda yayınlanmışlardır. Nitekim kitapta âşığın doğum tarihi, Hikmet Dizdaroğlu (1950) ve Murat Uraz (1933) destekli bilgilerle -bu arada Hayrettin Rayman'ın 1860 şeklinde vermiş olduğu bilginin hatalı olduğu bizim görme imkânı bulamadığımız tezine gönderme yapılarak- açıklanmaya çalışılmıştır (Erkal 1998: 20-21). Ancak bu bilgilerde yenilik yoktur. Sümmanî'nin 1862 olan doğum tarihi, 1933 yılında yayınlanan bir kitapta 1862 olarak tesbit edilmişken (Uraz 1933), 55 yıl sonra aynı tarih sanki yeni bir keşifmiş gibi verilmiştir. Öte yandan Hayreddin Rayman'ın basılan tezinde (Rayman 1997) 1860 tarihi kesin ifade olarak yer almamaktadır. Rayman, 1860 tarihini yazılı ve sözlü kaynaklara dayandırmakta ve "Şiirlerindeki bilgiler değerlendirilirilse bu tarih en fazla 1861'e çıkabilir" (Rayman 1997: 39) demektedir[8]. Bütün bunlar yapılırken, Sümmanî'nin doğum tarihi ile ilgili hangi yeni bilgiler eklenmiş olduğu belli değildir. Âşığın ölüm tarihi hakkında bu kadar teferruatlı bir tashihe gidilmemiş olması daha doğru bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bahiste başka bir yenilik de (!) Sümmanî'nin adının anlamıyla ilgilidir. "sümmanî" kelimesi "sonuncu, sona ait" şeklinde açıklanmıştır. Açıklamanın tırnak içinde verilmesi ifadenin alıntı mı, vurgu mu olduğunu belirtmekten uzaktır. Dahası "sümmanî" kelimesinin "sonuncu, sona ait" anlamına geldiği âşığın bir koşmasındaki tapşırması ile şu şekilde isbata çalışılmıştır:

" .... «Sümmani» kelimesi «Sonuncu, sona ait» anlamlarına gelmektedir. Sümmani mahlasının anlamı ile eş manalarda bir çok koşması vardır.

Aşk kaydına geçti bunca âşıklar
Sümmani'yi bir kenara yazdılar" (Erkal 1998a: 22).

Oysa buradan bu mânâ çıkmaz. Öncelikle "sümmanî", "kenar", "son" mânâsına gelmez. Sümmanî'nin mahlasını bu şekilde kullanmış olmasından dolayı, bu mahlasın "sonuncu, sona ait" anlamına geldiğini isbat etmek için yukarıda verilen iki mısra çok yetersiz bir örnektir. Üstelik "yazmışlar, yazdılar, yazıldı, yazılupdur vb." redifinin öncelikle divan şiirinde çokça kullanılageldiği, bu redifin halk şiirinde de divan şiirinin etkisi ile bolca kullanıldığı bilinmektedir. Bir çok şâir ve âşık tarafından kullanılan bu tür şiirlerdeki tahallüs veya tapşırmalar neredeyse aynı şekildedir. Bu konuda her iki şiir çevresi için örnek vermek mümkündür. Mesela Necati Bey tarafından "yazılıpdur" şeklinde de kullanılmış olan (Çavuşoğlu t.y.: 132) bu redif, Fuzûlî'nin "yazmışlar" redifli gazelindeki makta beyitinde benzer bir ifade ile kullanılmıştır (Tarlan 1985: 344-345). Âşık edebiyatında ise Erzurumlu Emrah'ın (Köprülü 1965: 747) Hâfız (Mikdat) Kemal'in (Uraz 1933: 129) "yazmışlar", Bardızlı Nihanî'nin (Gökalp 1988: 40; Gedik 1995: 83) "yazdılar" redifli koşmaları olduğu bilinmektedir. Bu hususta daha fazla örnek vermek mümkündür. Bütün bu örnekler, gerek klâsik şiirde, gerekse âşık tarzı şiirde, bahse konu redifin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Divan şiirinde, kullanılan bu redifin iki gelenek şiirinin yakınlaşması ile halk şiirine girmiş olduğu ve kesin olmamakla beraber, Erzurumlu Emrah ile başlayıp, Sümmanî ile devam ettiği, Sümmanî'den sonra gelen âşıklarca da kullanıldığı düşünülebilir. Erzurum âşıklık geleneğinde Erzurumlu Emrah ve Sümmanî'nin yöre âşıkları üzerindeki tesirleri göz önüne alındığında, bu kullanımın son derece normal olduğu açığa çıkar. Bütün bunlardan sonra Necati Bey ve Fuzûlî gibi divan şâirlerine ve Erzurumlu Emrah, Hâfız (Mikdat) Kemal ve Bardızlı Nihanî gibi âşıklara ait isim veya mahlasların da "sonuncu, sona ait" anlamına geldiği söylenebilir mi? Sümmanî kelimesinin anlamını, yukarıdaki örneği vermek yerine, sözlüklerde yoksa, "Sümmanî kelimesinin anlamı kimi âşıklar arasında «sonuncu, sona ait» olarak ifade edilmektedir" şeklinde açıklama daha uygun olmaz mıydı? Burada şu hususu eklemek yerinde olacaktır. Hayrettin Rayman tarafından verilen

"... Sümmanî mahlasını biraz da bilinçli aldığını söyleyebiliriz. Çünkü şairin mahlası ile aile konumu arasında bir paralellik vardır. Sümmanî'nin gerçek adı Hüseyin olup babası Kasımoğullarından Hasan'dır. Hüseyin babasının tek çocuğudur. Sümmanî "sonuncu, sona ait" demektir. Eğer dervişlerin ad vermesini efsanevî bir bilgi olarak değerlendirirsek, şairin babasının adı Hasan Ağa, fakir ama dürüst, namuslu, Samikale'de sevilen, sayılan biridir..." (Rayman 1997: 39)

şeklindeki bilgiden, âşığın Kasımoğulları adlı bir sülaleye mensup, babasının adının Hasan, gerçek adının Hüseyin ve tek çocuk olması ve -her halde- "seyyit"liği vasayılarak, âşığın bilinçli olarak bu mahlası almış olabileceği ve mahlasının "sonuncu sona ait" anlamına gelebileceği hususunda muğlak bir açıklama yapılmıştır.

"Efsanevi Hayatı" kısmında ise, sayfa hesabıyla miktarı tam 25.5 sayfalık bir göçürme vardır. Bu göçürme Murat Uraz'ın, "Sümmani ile Gülperi" (Uraz 1941 ve 1981), "Narmanlı Âşık Sümma-

ni" (1965) ve "Âşık Sümmani ve Gülperi" (Uraz 1960) adlı halk kitapları başta olmak üzere, Sümmani hakkında yazılan kimi kitaplardaki bilgilere bazı eklemeler yapılmak suretiyle gerçekleştirilmiş ve hiç bir kaynak zikredilmemiştir (Erkal 1998: 22-47). Buraya alınan bilgiler sayfada zikredilse daha münasip olmaz mıydı? Ayrıca bir şahsiyetin etrafında gelişen hikâyenin, efsanevi hayatı olarak adlandırılması ve yıl olarak tarihlendirilmesiyle (!) efsane kavramına da yeni boyutlar getirecek ilginçlikte bir yaklaşım sergilenmektedir.

Kitabın "Sümmani'den Hatıralar" kısmının, "Hayatı" bölümüne dahil olup olmadığı anlaşılamamakla birlikte[9], bu kısım veya bölümde yazılı ve sözlü kaynaklara dayalı olarak beş adet anlatıya yer verilmektedir.

"Şiirlerinin İncelenmesi" başlıklı bölümde Sümmani'ye ait şiirler: 1- Koşmalar, 2- Semailer, 3- Divanlar, 4- Destanlar şeklinde tasnif edilerek bu şiirler yapısal ve tematik bakımdan incelenmeye çalışılmıştır.

"Sümmani'nin Şiirlerinde Kullandığı Atasözü ve Deyimler" başlığı altında, ele alınan şiirlerde atasözleri ve deyimlere temas edilmektedir. Bu konu, âşığın şiirlerinden 13 atasözü ve 11 deyim tesbit edilerek örneklenmiştir. Ancak bu bahiste, "Edebiyatımızda Atasözleri" (Dilçin 1945) adlı eserde, bundan tam 53 yıl önce Sümmani'nin bir koşmasına yer verilerek bu konuya değinildiğinin ve ayrıca Hayreddin Rayman tarafından da (1997) yirmi üç adet atasözünün tesbit edilmiş olduğu göz ardı edilmiştir. Bu konuda da, âşığın kullandığı farklı bir kaç atasözü tesbitinden başka yeni bir bakış açısına dayalı bir görüş serdedilmemektedir. Bu sebeple, bu hususun iki sayfada yeniden işlenmesi, gereksiz bir tekrardan ibarettir.

"Sümmani'nin Karşılaşmaları" bölümü ise gözden kaçmayacak hatalarla doludur. Bu bölümde yazılı bazı kaynaklardan alıntılar yaparak âşık karşılaşmaları hakkında kısa malûmat aktarılmakta ve "aşık karşılaşmalarının genellikle düğünlerde yapılmakta" (Erkal 1998: 65) olduğu ifade edilmektedir. Bu cümledeki "genellikle" ibaresi "umumiyetle, daha ziyade, daha çok, yaygın olarak" anlamına gelmektedir. Bir yerde genellikle olmayan şey başka yerde nâdiren olur. Dolayısıyla yukarıdaki cümlenin "Âşıklar daha çok düğünlerde atışma yaparlar" anlamı taşıması kaçınılmaz olur. Ancak bu hüküm ne Kars ve çevresi için, ne de Erzurum için söz konusudur. Erzurum'da atışmaların ana mekânı düğünlerden daha ziyade kahvehanelerdir. Bunun dışında güreş meydanları, panayırlar (dériler); köy odaları ve evlerde gerçekleştirilen umumî ve hususî fasıllar âşıkların atışma yaptıkları diğer yerlerdir. Geçmişte ve günümüzde hiç bir âşık için bu icra zeminleri "tercih sebebi bakımından" birbirinden farklı olmamıştır. Üstelik geleneğin icra töresini tek bir zemine bağlamak hiç bir bilimsel yaklaşımla bağdaşmaz. Kaldı ki, âşık karşılaşmalarının 19. yüzyılda İstanbul (Köprülü 1914), Konya (Kendi 1951), Kastamonu (Ozanoğlu 1940) ve 20. yüzyılda Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Günay 1986, 1993) tesbit edilebilen örneklerinin kahvehaneye göre tertip edilen fasıl düzeni içinde gelişmiş olduğu, yapılan araştırmalarla sabittir[10].

Ayrıca Erzurum âşıklık geleneği içinde, tesbit edilebilen ilk karşılaşma örneklerinden biri olan Erbabi-Sümmani karşılaşmasının -ki bu örnek, kitapta kaynak gösterilmeden verilmiştir (s. 83)- sözlü kaynaklardan tesbit edilen bilgiler

ışığında Çardak Kahve'de yapılmış olduğu (Düzgün 1990b), sayın yazarın kitabında kullandığı ancak iyi okumadığı anlaşılan bildiride yazılıdır. Öte yandan ozan-baksı geleneğinin devamı olan âşıklık geleneğin 16. yüzyılda tamamen kahvelere göre şekillendiği (Çobanoğlu 1996), alanda yapılan yeni ve yetkin çalışmalar neticesinde ortaya konmuştur. Ayrıca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" isimli eserindeki Erzurum bölümünün dikkatlice okunması hâlinde, Erzurum'da hikâyeci-âşık-kahve ilişkisinin derecesi anlaşılabilir.

Kitabı'ın "Sümmani'nin Karşılaşmaları" bölümünde, âşık karşılaşmaları konusundaki terminoloji farkının belirtildiği yayınlanmamış bir bildiriden (Düzgün 1990b) "Âşık Edebiyatı içinde önemli bir yere sahip bulunan âşık karşılaşmaları hususunda araştırıcıların ortak bir terminolojiye bağlı kalmadıkları görülmektedir. Müşaare, deyişme, söyleşi, atışma, bağlama gibi kelimeler hep âşık karşılaşmalarını ifade etmek için kullanılmakta fakat bu kelimelerden hangisinin hangi türü karşıladığı açıklık kazanmamaktadır" şeklinde yapılan alıntıda (Erkal 1998: 66), alıntının kaynağı ikinci cümlenin beşinci kelimesi olan "bağlama" kelimesi üzerine konmuş, alıntının sonuna ise Murat Uraz'a ait bir yazıdan (Uraz 1979), asteriks altında bir açıklama verilmiştir. Okuyucu böyle bir alıntı şeklinden, alıntının Murat Uraz'dan yapıldığını sanabilir. Oysa alıntı yapılan bildiri bir başkasına aittir. Dahası "müşaare, deyişme, söyleşi, atışma, bağlama" terimlerine açıklama verilecekse bu iş için en azından "müşaare" teriminin yanında Turgut Günay (1976) ve diğer terimler için de Fahrettin Kırzıoğlu (1962), Umay Günay (1986) vb. isimler zikredilebilir ve açıklama onların yazdıklarıyla desteklenebilirdi. Burada alıntı ya tekniğinin bilinmediği ya ya bu hususlarda gerekli dikkatin gösterilmediği açıktır.

Kitaptaki ilginçlikler bunlarla bitmemektedir. Mesela Âşık karşılaşmalarının değerlendirilmesinde Murat Uraz'a ait bir yazıdan (Uraz 1979) yapılan

> "Karşılaşacak âşıklar tanışmıyorsa önce bunları tanıtma töreni yapılır. Sonra ağırlamalar başlar. Birbirine hoşgeldin yollu ama hafiften sitemli, kinayeli söyleşmeler yapılır. Söylendikçe bunlar hızlanır. Aralarında karşılıklı «Çalım atmalar» başlar. Nasılki yağlı güreş pehlivanları meydanlarda çırpınarak, kisvetlerine çarparak çalım yaparlarsa saz şâirleri de çalım yapmak üzere «tezyana:tazıyane» dedikleri kiraz ağacı kabuğundan yapılmış mızrabını sert sert vurarak çalar ara da bir şöyle herhangi bir «Kalenderi» söylerler.
>
> Ağlatma beni gözleri afet yeter oldu.
> Yaktı yüreğim ateş-i hicran yeter oldu.
> Mecnun olup dağlar etsem de mekânım
> Leyla mısın ey saçları reyhan yeter oldu" (Erkal 1998: 67).

şeklindeki alıntı, muhtevası bakımından Doğu Anadolu bölgesi âşıklık geleneğinin icra töresini muhteva esaslı olarak ortaya koymaya yetecek uygunlukta bir delil olmaktan uzaktır. Çünkü Murat Uraz'ın bu konu ile ilgili olarak öne sürdüğü görüşler, bir takım genellemelerden ibarettir. Öte yandan alıntıda örneği verilen kalenderî türü Doğu Anadolu Bölgesi âşıkları tarafından -Emrah hariç- kullanılmamıştır (Karadağ 1996). Sümmanî'nin konu edildiği bir kitapta, kalenderî türünde şiiri olmayan Sümmanî'yi ve onun temayüz ettiği bir geleneğin icra bağlamı nasıl açıklanabilir?

Bilindiği gibi, Doğu Anadolu Bölgesi âşıklık geleneği üzerinde Kars (Kartarı 1977; Şahin 1983; Erdener 1995) ve Artvin (Özder 1965) yörelerinin ağırlıklı

olarak ele alındığı çalışmalarda yöre âşıkları ve -bu âşıkların mahsulleri örnek alınarak- âşıklık geleneğinin icra tarzı örneklerle tanıtılmıştır. Bir çok eksikliğe rağmen, âşıklık geleneğinin ve ağırlıklı olarak âşık karşılaşmalarının icra töresinin incelendiği bu çalışmalara bakılsaydı bu hatalar yapılmamış olurdu. Ayrıca Sümmanî'nin karşılaştığı âşıklar hakkında kaynak gösterilmeden verilen ansiklopedik mahiyetteki bilgilerle geçiştirilen bu bölümde, geleneğin hâlâ canlı olarak devam ettiği Erzurum gibi bir yerde âşık karşılaşmalarının icra töresinin gözlemlenerek yazılması mümkün iken, artık geçerliliğini yitirmiş arkaik bir takım alıntılarla bu hususta kalem oynatmak bilim dünyasına hiçbir şey kazandırmaz.

"Sümmani'nin Karşılaşmaları" bölümünde Sümmanî ile karşılaşan âşıklardan Sezaî'nin hayatı hakkında hiç bir bilgi verilmemiş; Erbabî, Huzurî, Zuhurî, Mahirî, Şenlik, Celalî, Nihanî, Muhibbî, Mazlumî gibi âşıkların hayatları ile ilgili olarak verilen bilgilerde ise Erbabî, Huzurî ve Zuhurî'nin dışında diğerleri için herhangi bir kaynak gösterilmemiştir. Hâl böyleyken, kitapta "Diğer yandan Muhibbi-Sümmani karşılaşmasını veren Nesib Yağmurdereli'nin karşılaşmayı elde ettiği kaynağı bildirmemesi ayrı bir problem teşkil ediyor" (Erkal 1998: 74) şeklinde kaynak göstermemenin mahzuruna değinilmiştir. Ancak bu açıklamanın yer aldığı kitapta bir çok bilgi kaynaksız olarak kullanılmaya ve daha önceki bölümlerde yapılan kaynak göstemeden göçürmelerle devam edilmektedir. Mesela yine aynı bölümde alt başlık gibi görünen ancak içindekiler kısmında gösterilmediği hâlde müstakil bölüm başlığı şeklinde "Karşılaşmalar" kısmında verilen "Sümmani-Mahiri" (Erkal 1998: 76-80), "Sümmani-Erbabi" (Erkal 1998: 80-83), "Sümmani-Ummani" (Erkal 1998: 84-88), "Sümmani-Zuhuri" (Erkal 1998: 89-91), "Sümmani-Zülali" (Erkal 1998: 92-102) ve "Sümmani-Şenlik" (Erkal 1998: 105-121) karşılaşmalarının hangi kaynaktan alındığı gösterilmemiştir.

Ayrıca, kitaptaki "Sümmani-Ummani" (Erkal 1998: 84-88) karşılaşmasında bilgi açısından muğlaklık bulunmaktadır. Zira Erzurum havalisinde Ummanî mahlaslı dört âşık bulunmaktadır. Kitapta Sümmanî ile karşılaşan âşığın hangi Ummanî olduğu belirtilmemiştir. Âşık tarzı şiir geleneğinde aynı mahlası kullanan âşıklar (Koz 1987) ve bu âşıkların eserleri başlı başına çözüm isteyen bir meseledir. Kaynağı verilerek alınan "Sümmani-Zülali" (Özbek 1969) karşılaşması metni ise, ayrı bir başlık altında verilmiştir (!). Bu ayrımın sebebi de bilinmiyor.

İçindekiler kısmında "Metinler" başlığı olarak gösterildiği hâlde kitabın içinde bulamadığımız bölümde âşığın şiirleri yer almaktadır. Bu bölümde "Koşmalar" başlığı altında 192 (Erkal 1998: 144-273), "Semailer" başlığı altında 31 (Erkal 1998: 274-303), "Musammatlar" başlığı altında 3 (Erkal 1998: 305-307), "Müstezatlar" başlığı altında 2 (Erkal 1998: 308-309), "Gazeller" başlığı altında 13 (Erkal 1998: 310-316). "Divaniler" başlığı altında 10 (Erkal 1998: 317-324) ve "Destanlar" başlığı altında 17 (Erkal 1998: 144-273) olmak üzere toplam 266 adet şiir örneği verilmiştir. Bu şiirlerden Hayat Destanı (Erkal 1998: 340-341), Kahramanlık Destanı (Erkal 1998: 342-344) ve Batum Destanı (Erkal 1998: 358-359) isimli şiirler yazarın elindeki yazmalardan alınmıştır. Diğer şiirlerin hangi kaynaklardan derlendiği hakkında

herhangi bir bilgi yoktur. Bu durumda yazar bu üç destanı yayımlamak için oturup faydalı (!) bir kitap yazmış veya hazırlamıştır denebilir.

Kitabın "Sümmani'ye Nazireler" bölümünde ise âşığın şiirlerine yapılan nazire örnekleri verilmiştir. Bu örneklerin dördü Bardızlı Nihanî'ye, biri Mazlumî'ye biri de âşığın torunu Hüseyin Sümmanioğlu'ya aittir. Bu bölümde nazire olarak bir de Tercan türküsü başlıklı bir türkü metni yer almaktadır ki bu husus da şayan-ı hayrettir. Çünkü anonim veya ferdî damga taşıyan halk edebiyatı metinlerinde sözlü nakil esnasında eş metin (varyant) (Oğuz 1997: 7) ve benzer metin (versiyon) (Oğuz 1998: 5) oluşması folklorun temel özelliğidir. Âşık tarzı şiir geleneği içinde de bu tür eş metni (varyant) ve benzer metni (versiyon) olan bir çok eser mevcuttur. Bunların en çok bilinenlerine Kerem türküleri örnek teşkil eder. Öte yandan Türk halk müziğini besleyen kaynaklardan biri âşık şiiri ve müziğidir (Özbek 1985). Bu türden örneklere Karacaoğlan, Ercişli Emrah, Âşık Ömer, Gevherî, Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Sümmanî vb. âşıkların eserlerini vermek mümkündür. Çünkü âşık tarzı şiir geleneğinde "belli estetik zevkin üzerine çıkan âşık tarzı şiirler milli türkü repertuvarına girerler" (Günay 1993). Kısacası bu şiir Tercanlıların Sümmani'ye söyledikleri bir nazire değil, Sümmanî türküleşen şiirlerinden birinin Tercan varyantı veya versiyonudur.

Kitapta kullanılan kaynaklardan bazıları bibliyografyada yazılı olduğu hâlde bu çalışmalarda ne yazıldığından bîhaber olarak âşıklık geleneği ve bu geleneğin zirvelerinden biri hakkında hükümler vermek doğru bir yaklaşım değildir. Bibliyografyada yer alan kitap/makale olmak üzere toplam 55 adet kaynaktan müracaat edilenlerin yarısına yakını, kitap içinde dipnotlanarak kullanılmıştır. Diğer kaynaklardan nasıl ve nerede faydalanıldığı ise meçhûldür. Ayrıca kitap içinde dipnot olarak gösterilen kimi kaynaklar da bibliyografyada gösterilmemiş, asteriks altında gösterilen Dilaver Düzgün'e ait tez (Düzgün 1990a) ile aynı yazarın bildirisi (Düzgün 1990b) gibi aynı yılda yapılan iki çalışma birbirine karıştırılmıştır. Söz konusu tez 11. sayfada 1. dipnotu olarak verilmiş, 12. sayfada ise 1. dipnotunda "Dilaver DÜZGÜN, a.g.b., s. 108" şeklinde gösterilen bildiri ilk olarak kitabın 66. sayfasında 3. dipnotunda gösterilmiştir. Böylesi metodsuzluk ve bu tür bir uygulama tekniği de uzmanlık isteyen bir iş olsa gerek.

Kitabın ithafı da çok güzel ve faydalı olmuş. Üniversitede görevli bir Türk Dili Uzmanı'nın hiç bir beis gözetmeden kullanabildiği "canısı" ifadesiyle öğrencilere artık klişeleşen "birisi"nin dışında bir kelimede iki adet iyelik ekinin ardışık olarak rahatlıkla gelebileceği anlatılabilecek, hatta "malısı, kaşısı, gözüsü, yüzüsü, yanısı, kanısı" vb. gibi başka örnekler de verilebilecek.

Sonuç olarak iyi niyetle kaleme alındığından zerre miktar şüphe duyulamayacak bu kitap, Sümmanî'nin kendi yaptıklarıyla değil hakkında yazılanlarla anılacağı ve Sümmanî gibi bir edebi değerin, bir akademisyen, bir uzman tarafından, "bir hasret, bir sevda" ile ne hâle getirildiğinin hazin hikâyesidir. Çünkü "Cehenneme giden yolun taşları da iyi niyetle döşenmiştir". Öte yandan halkbilimi (folklor), disiplini içinde yer alan halk edebiyatı, hele hele âşık tarzı şiir gibi konular, alana ait terminolojik bilgi ve metod vukufiyeti ister. Bu da, bir çok halkbilimi emektarının ömrünü almıştır.

Galiba günümüz halkbilimcilerinin alana ait mevcut problemlerin çözümü yanında, alan dışından katkılar sağlayan uzmanların sebep olduğu problemleri çözmek gibi ekstra görevleri de olacak. Her paragrafı için tashih ve metod bilgisi gereken bu kitabın yazarını -halkbilimine azımsanmayacak katkıları olan mütevazı amatörlerin artık kendilerini profesyonel hissetmelerine yardımcı olduğu için- tebrik ederiz. Ayrıca yazarın kitaptan sonra yayınlanan bir makalesini de (Erkal 1998b), Sümmanî'nin âşık edebiyatına **olmayan** etkisinin yanında **olan** etkisini de öğrenmeleri için, konuyla ilgilenenlere tavsiye ederiz.

KAYNAKLAR

BORATAV, P. Naili ve H. Vedat Fıratlı (1943), ***İzahlı Türk Şiirleri Antolojisi***, Ankara: Maarif Basımevi.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (t.y.), ***Necati Bey Divanı***, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

DİLÇİN, Dehri, (1945), ***Edebiyatımızda Atasözleri***, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DÜZGÜN, Dilaver, (1990a) **"Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları"**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yükseklisans Tezi (Basılmamış).

DÜZGÜN, Dilaver, (1990b), "Sümmani'nin Karşılaşmaları", ***Sümmani'yi Anma Törenleri Bildirileri***, 10 Haziran 1990, Erzurum.

DİZDAROĞLU Hikmet, (1950), "Sümmani'ye Dair I", **Türk Folklor Araştırmaları**, S. 9, Nisan.

ÇOBANOĞLU, Özkul, 1996, **"Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi"**, Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi BilimDalı Doktora Tezi (Basılmamış).

ERDENER, Yıldıray, (1995), ***Contests of Turkish Minstrels -Improvised Poetry Sung to Traditional Music-***, Milman Parry Studies in Oral Tradition, New York & London: Garland Publishing, Inc.

ERKAL, Abdülkadir, (1998a), ***Narmanlı Sümmanî Hayatı ve Eserleri***, İstanbul: Erdem Yayınları.

ERKAL, Abdülkadir, (1998b), "Sümmani'nin Âşık Edebiyatına Olan Etkisi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 10, s. 129-137.

GEDİK, Zekeriya, (1995), ***Âşık Nihani Divanı***, İstanbul.

GÖZLER, Fethi, (1981), ***Dünden Bugüne Türk Şiiri***, İstanbul.

GÜNAY, Turgut, (1976), "Türk Halk Şiirinde İlk "Deyişme" (Müşâare) Örnekleri", ***Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri***, (27, 29 Ekim 1975 Konya). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÜNAY, Umay, (1986), ***Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi***, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı 16.

GÜNAY, Umay, (1993), ***Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi***, Ankara: Akçağ Yayınları

KABAKLI, Ahmet, (1990), ***Türk Edebiyatı***, İstanbul.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, (1967), ***Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul.

KARADAĞ, Metin, (196), ***Erzurumlu Emrah, Yaşamı Sanatı Şiirleri***, Balıkesir: Ayyıldız Yayınları: 23.

KARDEŞ, Mehmet, (1963), ***Meşhur Saz Şâiri Âşık Sümmanî Hayatı ve Şiirleri***, İstanbul.

KARTARI, Hasan, (1977), ***Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları***, Ankara: Demet Matbaacılık.

KENDİ, İbrahim Aczi, (1951), ***Konyalı Âşık Şem'i Konuşuyor***, Konya: Yeni Kitap Basımevi.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, (1962), "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz", **Türk Dili**, C. XI, S. 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, Ocak, Şubat, Mart, Mayıs, Temmuz, Ağustos, Eylül.

KOZ, M. Sabri, (1987), "Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu", ***I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu***, Eskişehir.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, (1914), "Âşık Fasılları",

İkdam, 25 Nisan, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, (1965), ***Türk Saz Şâirleri: XIX. Asır Sazşâirleri Erzurumlu Emrah -Dertli***, (İkinci Basım) Ankara: Güven Basımevi.

NECATİGİL, Behçet, (1967), ***Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü***, Ankara: Varlık Yayınları.

OĞUZ, M. Öcal, (1997), "Türk Dünyası Folklorunda Yeni Yöntem Arayışları", **Millî Folklor**, C. 5, Yıl 9, S. 33, Bahar.

OĞUZ, M. Öcal, (1998), "Folklorda Yeni Yöntem ler ve Âşık Edebiyatı", **Millî Folklor**, C. 5, Yıl 10, S. 39, Güz/Autumn.

OKAY, Haşim Nezihi, (1934), ***Âşık Sümmani***, İstanbul: Maarif Kütüphanesi.

OZANOĞLU, İhsan, (1940), ***Âşık Edebiyatı***, Kastamonu: Şenkıral Matbaası.

ÖZBEK, Mehmet, (1985), "Türk Müziğinin Esasları", **Türk Halk Müziği ve Oyunları**, C. II. S. 14.

ÖZBEK, Orhan, (1969), ***Âşık Şenlik Deyişmeler***, Ankara: Ayyıldız Matbaası .

ÖZDER, M. Adil, (1965), ***Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları***, Bursa: Emek Basımevi .

RAYMAN Hayrettin, (1991), **"Âşık Sümmani Hayatı Edebi Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerini Tahlili"**, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi.

RAYMAN Hayrettin, (1997), ***Âşık Sümmani Hayatı Edebi Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerini Tahlili***, Ankara: Kariyer Matbaacılık.

SAKAOĞLU, Saim, (1989), ***Büyük Türk Klasikleri***, İstanbul: Ötüken Yayınları

SEVENGİL, Refik Ahmet, (1967), ***Çağımızın Halk Şairleri -Radyo Konuşmaları-***, İstanbul: Baha Matbaası

ŞAHİN, Salih, 1983, ***Ozanlık Gelenekleri ve Doğu Anadolu Saz Şairleri***, Ankara.

TARLAN, Ali Nihat, (1985), ***Fuzûlî Divanı Şerhi I***, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

[URAZ], Murat, (1933), ***Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri***, İstanbul: Samih Lûtfi, Sühulet Kütüphanesi.

URAZ, Murat, (1941), ***Sümmani ile Gülperi***, İstanbul: Bozkurt Kitabevi.

URAZ, Murat, (1945), ***Narmanlı Âşık Sümmani***, İstanbul: Yeni Şark Kitaphanesi.

URAZ, Murat, (1960), ***Âşık Sümmani ve Gülperi***, İstanbul.

URAZ, Murat, (1979), "Saz Şairlerinde Meydan Edilme ve Sohbetler", **Türk Folklor Araştırmaları**, C. 18, S. 357, Ağustos.

URAZ, Murat, (1981), ***Sümmani ile Gülperi***, İstanbul: Şenyıldız Yayınevi.

YAĞMURDERELİ, Nesip, (1939), ***Sümmani Hayatı ve Şiirleri***, İstanbul: Ülkü Basımevi.

DİPNOTLAR

* Bu yazıyı hiç bir art niyete bağlı olmadan sadece meslek ahlâkının bir gereği olarak yazdığımı muhatabının ve üçüncü şahısların bilmelerini isterim.

1 Erkal, Abdülkadir, ***Narmanlı Sümmani Hayatı ve Eserleri***, Erdem Yayınları, İstanbul, 1998, 376 s.

2 Bu başlık kitabın içinde

Hayatı
Narmanlı Âşık Sümmani
Gerçek Hayatı (1862-1915)

şeklindedir

3 Bu başlık kitabın içinde

Efsanevi Hayatı (1862-1915)

şeklindedir

4 Kitabın içinde bu başlık

Şiirlerinin Şekil ve Muhteva Yönünden İncelenmesi

şeklindedir

5 Kitabın içinde bu başlık

Sümmani'nin Şiirlerinde Kullandığı Deyim ve Atasözleri

şeklindedir

6 Kitabın içinde bu başlık

Karşılaşmalar

şeklindedir

7 Bu başlık kitapta yoktur. Bölüm, "İçindekiler" kısmında altbaşlıklar şeklinde gösterilen "Koşmalar"la başlamaktadır.

8 H. Rayman'ın tezini baskıya hazırlarken herhangi bir düzeltme/değişiklik yapıp yapmadığını bilmiyorum (M.Ö.)

9 Bu başlık dışındaki bütün bölüm başlıkları, kitabın "İçindekiler" kısmında koyu yazıyla dizilmiştir.

10 Âşıkların yaptığı fasıl düzenlerinin şematik hâle gösterildiği otoriter çalışma (Günay 1986, 1993), bibliyografyada gösterildiği hâlde kullanılmamıştır.